

Dr hab. Jan Snopko, prof. UwB
Instytut Historii i Nauk Politycznych
Uniwersytet w Białymstoku

Recenzja
w postępowaniu habilitacyjnym dr Agnieszki Mirkiewicz

1. Ocena dorobku naukowego.

Dr Agnieszka Mirkiewicz od wielu lat jest znaną badaczką dziejów „Sokoła” na ziemiach polskich i w Europie Środkowo-Wschodniej. Jest Ona absolwentką Wydziału Społeczno-Pedagogicznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, którą ukończyła w 1994 roku uzyskując tytuł magistra historii. Pracę doktorską pt. „Działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w okręgu rzeszowskim w latach 1895-1939” przygotowała pod opieką prof. dr hab. Włodzimierza Bonusiaka i 22 stycznia 2004 roku uzyskała stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie historii, nadany przez Radę Wydziału Socjologiczno-Historycznego Uniwersytetu Rzeszowskiego. Od 1994 roku do chwili obecnej pracuje w Instytucie Wychowania Fizycznego i Zdrowotnego WSP (następnie Uniwersytetu) w Rzeszowie. Dydaktycznie związana była także z Kolegium Nauczycielskim i Państwową Wyższą Szkołą Zawodową w Krośnie.

Głównym obszarem zainteresowań badawczych Habilitantki jest historia stowarzyszeń sokolich na ziemiach polskich i w innych krajach słowiańskich w XIX-XX wieku. Problematyce tej poświęciła Ona swoje główne opracowania monograficzne i większość artykułów naukowych. Pierwsza placówka polskiego „Sokoła” powstała w 1867 roku we Lwowie, później towarzystwa sokole upowszechniły się także na terenie zaboru pruskiego, rosyjskiego i w skupiskach polonijnych. Organizacja wniosła bardzo istotny wkład w rozwój kultury fizycznej i sportu na ziemiach polskich przed I wojną światową. Jej działalność nie ograniczała się tylko do gimnastyki, sokoli działali aktywnie także na polu wychowania patriotycznego i narodowego, pracy kulturalno-oświatowej i wychowania wojskowego społeczeństwa.

Na dorobek naukowy dr A. Mirkiewicz składają się:

- trzy monografie naukowe:

1) „Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w II Rzeczypospolitej (1918-1939)”, Rzeszów 2017, ss. 598, która stanowi rozprawę habilitacyjną i będzie omówiona w dalszej części recenzji;

2) „Okręg rzeszowski Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”(1895-1939)”, Rzeszów 2016, ss. 264 (rozszerzona i częściowo zmieniona wersja rozprawy doktorskiej obronionej w 2004 roku);

3) „Zarys dziejów sokolstwa słowiańskiego (1862-1939)”, Rzeszów 2016, ss. 212;
- jedna praca zbiorowa, której była redaktorem naukowym („Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Rozwadowie, Nisku, Tarnobrzegu i Machowie. W 110. rocznicę powstania gniazda rozwadowskiego 1906-2016”, pod red. A. Mirkiewicz, Stalowa Wola 2016, ss. 128);
- 26 artykułów naukowych (części z nich była współautorem).

Jest to dorobek bardzo poważny, widać przy tym intensyfikację pracy naukowej w ostatnich latach, co zaowocowało ukazaniem się kilku opracowań monograficznych. Zajmą one ważne miejsce w polskiej historiografii dotyczącej kultury fizycznej i rozwoju życia społecznego w XIX-XX wieku. Dr A. Mirkiewicz zaczynała swą pracę naukową od badania wątków lokalnych, dziejów poszczególnych gniazd, przechodząc stopniowo do zagadnień szerszych, tak od strony merytorycznej jak i terytorialnej. Odrębne artykuły poświęcone zostały działalności gniazd sokolich m.in. w Boryslawiu, Przeworsku, Rozwadowie. Inne teksty dotyczą stosunku „Sokoła” do skautingu czy też niektórych dyscyplin sportowych (np. kolarstwa).

Istotne miejsce w dorobku Habilitantki zajmuje opracowanie pt. „Zarys dziejów sokolstwa słowiańskiego (1862-1939)”. Ma ono częściowo charakter popularno-naukowy, ale uzupełnia widoczną lukę w polskiej literaturze historycznej. Dotąd bowiem brakowało syntetycznego opracowania tego zagadnienia w formie książkowej. Informacje rozproszone były w artykułach i broszurach wydawanych często jeszcze w okresie międzywojennym. Książka liczy dziewięć rozdziałów, opatrzonych wstępem, zakończeniem i niezbędnymi indeksami.

W pierwszym rozdziale Autorka przybliży powstanie i rozwój organizacji sokolej wśród Czechów i Słowaków. Na terenie Czech placówki sokole powstawały od roku 1862 i rozwijały bardzo dynamicznie. W Polowie lat 30. XX wieku liczyły ogółem około 750 tys. członków. Jak podkreśla Autorka (s. 27), „Sokół czechosłowacki był stowarzyszeniem masowym, dobrze zorganizowanym i niezależnym finansowo”, wydawał kilkadziesiąt tytułów własnych czasopism i organizował wielkie zloty sokolstwa. W kolejnych częściach pracy omówiony został rozwój „Sokoła” wśród Słowian południowych (Chorwatów, Serbów,

Słoweńców), narodziny i rozwój organizacji na ziemiach polskich, powstanie bułgarskiego towarzystwa „Junak” i ukraińskiego „Sokiła”. Autorka nie pominęła też ważnych faktów z dziejów „Sokoła” rosyjskiego, serbołużyckiego oraz Związku Sokolstwa Słowiańskiego. W ostatnim rozdziale zamieszczono biogramy wybranych działaczy. Słowiańskie towarzystwa sokole charakteryzowały się podobieństwem programowym, nie utworzyły jednak w pełni spójnej organizacji ze względu na różnice narodowe, polityczne i religijne.

Podsumowaniem badań Habilitantki nad działalnością „Sokoła” na Rzeszowszczyźnie jest monografia „Okręg rzeszowski Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”(1895-1939)”. Praca została oparta na solidnej podstawie źródłowej i ujmuje najważniejsze aspekty działalności organizacji (rozwój struktur organizacyjnych, działalność na niwie kultury fizycznej, pracę kulturalno-oświatową, przygotowania paramilitarne i inne formy aktywności). Wywody ilustrowane są ciekawymi i dobrej jakości fotografiami. Autorka przeanalizowała dynamikę rozwoju okręgu rzeszowskiego przed I wojną światową, stan bazy lokalowej i infrastruktury sportowej, wskazała jednocześnie na osłabienie działalności, zmniejszenie liczby placówek sokolich i pewną degradację organizacji w okresie międzywojennym.

Kontynuacją głównego nurtu zainteresowań badawczych jest cykl sześciu artykułów poświęconych dziejom polskich stowarzyszeń sokolich po II wojnie światowej (Łańcut, Rzeszów i inne gniazda). Dotychczas nie prowadzono na ten temat szerszych badań, stąd też wnioski Autorki, oparte o szeroką kwerendę archiwalną, są bardzo istotne. Działacze sokoli próbowali wznowić działalność po wojnie, napotykali jednak na wielorakie utrudnienia ze strony władz i problemy z rejestracją stowarzyszeń, zakończone ostatecznie likwidacją organizacji. Analizując związaną z tym dokumentację Autorka zebrała ciekawe materiały dotyczące bazy materialnej „Sokoła”, obrazujące stan posiadania gniazd w województwie rzeszowskim w momencie ich rozwiązywania.

Warto nadmienić, że w obszarze zainteresowań badawczych Habilitantki mieści się także biografistyka, odnosząca się do ludzi sportu związanych z Polską południowo-wschodnią.

Na podkreślenie zasługuje aktywność dr A. Mirkiewicz na konferencjach naukowych poświęconych historii i organizacji kultury fizycznej. Uczestniczyła ona z referatami w dziesięciu ogólnopolskich konferencjach naukowych. Była współorganizatorką (przewodnicząca komitetu organizacyjnego) Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Z dziejów kultury fizycznej w Polsce. Z okazji 120 rocznicy założenia Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Przeworsku” (Muzeum w Przeworsku 2013).

2. Działalność w zakresie dydaktyki i upowszechniania nauki.

Dr A. Mirkiewicz ma bardzo bogate doświadczenie dydaktyczne. Podczas pracy na Uniwersytecie Rzeszowskim prowadziła wykłady i ćwiczenia z historii kultury fizycznej, ćwiczenia z historii olimpizmu i podstaw rekreacji. Prowadziła także zajęcia dydaktyczne z takich przedmiotów jak historia Europy Środkowo-Wschodniej, dziedzictwo kulturowe Podkarpacia, areny i stadiony i ich znaczenie dla rozwoju turystyki oraz seminarium magisterskie i licencjackie. Wypromowała siedmiu magistrantów i ośmiu licencjatów (do 2017 r.). Jest także, co warto podkreślić, promotorem pomocniczym w przewodzie doktorskim mgr. Jacka Gajewskiego pt. *Szachy kobiet w Polsce w latach 1945-1989* (otwartym na Wydziale Socjologiczno-Historycznym Uniwersytetu Rzeszowskiego 14 maja 2015 r.). Dr Mirkiewicz nie stroni od działalności organizacyjnej na rzecz Wydziału i Uczelni. Angażuje się w pracę Wydziałowego Zespołu ds. Zapewniania Jakości Kształcenia i inne przedsięwzięcia.

Habilitanta aktywna jest także na polu upowszechniania nauki. Wskazać tu można przede wszystkim na członkostwo i aktywną działalność w Regionalnym Towarzystwie Naukowym w Przeworsku. Uczestniczy w pracach sekcji źródłoznawczej, sekcji popularyzatorsko-wydawniczej, jest członkiem rady redakcyjnej serii wydawniczej „*Studia z dziejów miasta i regionu. Przeworsk mała ojczyzna*”. Dr Mirkiewicz wygłaszała szereg odczytów i prelekcji o działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, kierowanych do różnych grup odbiorców (uczniowie, nauczyciele historii i wychowania fizycznego, słuchacze Uniwersytetu Trzeciego Wieku, działacze współczesnych gniazd sokolich).

Przy realizacji projektów naukowych i popularno-naukowych dr A. Mirkiewicz współpracuje owocnie z placówkami muzealnymi, kulturalnymi i stowarzyszeniami. Wymienić tu można Muzeum Okręgowe w Rzeszowie, Muzeum Regionalne w Stalowej Woli, Muzeum w Przeworsku. Współpraca polegała na przygotowywaniu wystaw (lub ich merytorycznej konsultacji), sesji naukowych, wygłaszaniu wykładów popularyzujących dzieje kultury fizycznej w regionie. Była Ona m.in. głównym koordynatorem jubileuszu 130. rocznicy powstania „Sokoła” rzeszowskiego (w 2016 roku w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie). Przygotowała koncepcję merytoryczną wystawy towarzyszącej temu wydarzeniu. Z kolei w Muzeum w Przeworsku była współorganizatorką sesji historycznej poświęconej igrzyskom olimpijskim. Niejednokrotnie udostępniała materiały prywatne dotyczące historii sokolstwa na potrzeby wspomnianych wystaw (np. na wystawę plenerową w Muzeum Regionalnym w Stalowej Woli). Kilka odczytów Habilitantka wygłosiła w

różnych instytucjach w 2017 roku, w związku z jubileuszem 150-lecia powstania TG „Sokół” na ziemiach polskich.

3. Recenzja rozprawy habilitacyjnej

Rozprawa habilitacyjna pt. „Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w II Rzeczypospolitej (1918-1939)” [Rzeszów 2017, ss. 598] stanowi najuważniejsze osiągnięcie naukowe dr A. Mirkiewicz. Już na wstępie wypada podkreślić trafność wyboru tematu, w dotychczasowej literaturze przedmiotu brak było bowiem całościowego opracowania monograficznego dotyczącego dziejów organizacji sokolej w okresie II Rzeczypospolitej. O ile działalność „Sokoła” w Galicji czy zaborze pruskim doczekała się już stosunkowo bogatej literatury, o tyle losy tej organizacji w okresie międzywojennym nie były przedmiotem głębszych badań (poza Wielkopolską i niektórymi strukturami lokalnymi). Dobrze więc się stało, że problematyka ta znalazła swoją kompetentną badaczkę.

Recenzowana praca oparta została na obszernej podstawie źródłowej i literaturze przedmiotu. Autorka przeprowadziła kwerendę w najważniejszych archiwach krajowych i niektórych zagranicznych (ukraińskich), wybranych muzeach i bibliotekach naukowych. Listę placówek archiwalnych należałoby jeszcze poszerzyć o Archiwum Państwowe w Poznaniu. Natomiast niefortunne jest wymienianie obok siebie Archiwum Narodowego w Krakowie i Archiwum Państwowego w Krakowie. Archiwum krakowskie w grudniu 2012 r. zmieniło nazwę na Archiwum Narodowe w Krakowie i należy konsekwentnie używać nazwy aktualnie obowiązującej. Na uwagę zwraca szerokie wykorzystanie prasy sokolej i materiałów drukowanych. Z własnych badań wiem, jak ważne było wykorzystanie sprawozdań, statutów, regulaminów i innych materiałów organizacyjnych, wobec niedostatku materiałów archiwalnych.

Opiniowana praca składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów merytorycznych, zakończenia, aneksu oraz wykazu źródeł i literatury. Książka została też zaopatrzona w wykaz tabel, wykaz fotografii, indeks nazwisk i miejscowości, wykaz skrótów oraz streszczenie w języku angielskim i niemieckim. Tekst ilustrują 132 fotografie, precyzyjnie podpisane, z podaniem źródła pochodzenia zdjęć. Dokumentacja fotograficzna pochodzi w większości ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego oraz Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

Konstrukcja pracy ma układ chronologiczno-problemowy, z przewagą ujęcia rzeczowego. Strukturę rozprawy uważam generalnie za prawidłową. Autorka, po przybliżeniu

dziejów TG „Sokół” na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości i przedstawieniu rozwoju Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w latach 1920-1939, przechodzi do analizy poszczególnych kierunków działalności organizacji. Już we wstępie zasygnalizowane zostały główne pytania badawcze: jakie formy działalności podejmowano w gniazdach sokolich w warunkach suwerennego państwa; jaka była wówczas specyfika „Sokoła”; jaki był wkład organizacji w rozwój polskiej kultury fizycznej; jakie dyscypliny sportu cieszyły się największą popularnością? Autorka nie ograniczyła się tylko do próby odpowiedzi na te pytania, ale też rozwinęła szereg innych zagadnień, związanych z uwarunkowaniami społecznymi i politycznymi funkcjonowania organizacji w omawianym okresie.

Rozdział pierwszy ma charakter wstępny, wprowadzający we właściwą tematykę rozprawy. Pokazuje on jednocześnie formy zaangażowania sokołów w latach I wojny światowej i okresie walk o granice odradzającego się państwa polskiego. W rozdziale drugim Autorka przybliżyła proces unifikacji sokolstwa polskiego po okresie zaborów. Aktywni w tym dziele byli Stanisław Biega i Bernard Chrzanowski, działacze mocno związani z ruchem narodowym. Ważnym etapem na tej drodze było utworzenie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce (w 1920 roku) oraz wybór na prezesa Związku Adama hr. Zamoyskiego (w 1923 roku). Obok spraw związanych z rozwojem organizacyjnym, przedstawiono także bazę lokalową i infrastrukturę sportową organizacji (boiska, korty tenisowe, strzelnice, bieżnie, skocznie, kręgielnie i inne obiekty).

Społeczno-politycznym aspektem funkcjonowania ruchu sokolego poświęcony został rozdział trzeci. Habilitantka poddała w nim analizie strukturę społeczną członków towarzystwa, związki „Sokoła” z Kościołem katolickim, oblicze polityczne organizacji i relacje z władzami państwowymi oraz stosunki z innymi stowarzyszeniami społecznymi. Ruch sokoli próbował docierać do różnych warstw społeczeństwa, ale tradycyjnie dużą rolę odgrywała w nim inteligencja (zwłaszcza środowisko prawników, lekarzy, inżynierów). „Sokół” formalnie deklarował apolityczność, a jego członkowie należeli do różnych partii i ugrupowań politycznych. W organizacji przeważały jednak zdecydowanie wpływy obozu narodowego, większość działaczy sympatyzowała z Narodową Demokracją. Korespondował z tym niechętny stosunek do mniejszości narodowych, zwłaszcza społeczności żydowskiej i ukraińskiej. Jak ustaliła Autorka, oblicze ideowo-polityczne było dość mocno zróżnicowane w zależności od regionu. Najbardziej proendecka była dzielnica wielkopolska, ale już na terenie dzielnicy pomorskiej wpływy polityczne rozkładały się bardziej równomiernie. Stosunki „Sokoła z władzami państwowymi początkowo układały się poprawnie, ale po

przewrocie majowym w 1926 roku uległy wyraźnemu pogorszeniu. Pojawiało się coraz więcej problemów i utrudnień w działalności (o tym m.in. na s. 221-223 pracy). Natomiast po roku 1935 stosunki między TG „Sokół” a państwem zaczęły się ponownie normalizować. Na podkreślenie zasługuje wnikliwa analiza zagadnień politycznych i zwrócenie przez Autorkę uwagi na daleko idące zróżnicowanie w zależności od regionu.

Wkład organizacji w rozwój polskiej kultury fizycznej przedstawiony został w rozdziale czwartym. Badaniu poddane zostały takie zagadnienia jak sport sokoli, złoty, sport kwalifikowany, wyniki osiągnięte na zawodach, kształcenie kadr instruktorskich oraz wkład organizacji w rozwój turystyki. Ćwiczenia fizyczne uprawiało około kilkunastu procent członków „Sokoła”, a więc podobnie jak w okresie zaborów. Co ciekawe, większe zaangażowanie w tym względzie wykazywały kobiety. Wśród pań większy był odsetek ćwiczących i osiągały one bardziej spektakularne sukcesy sportowe.

Największą popularnością w gniazdach sokolich okresu II RP cieszyła się gimnastyka i lekkoatletyka. Oprócz tego popularne były też gry zespołowe (piłka ręczna, piłka nożna, siatkówka i koszykówka), kolarstwo, wioślarstwo, narciarstwo, szermierka, tenis ziemny i stołowy. Okazją do prezentowania sprawności organizacyjnej i fizycznej były zloty (w tym Wszechsłowiański Zlot w Poznaniu w 1929 roku) i zawody sportowe. Największe sukcesy sportowe odnosiły panie, podczas Mistrzostw Polski w lekkoatletyce kobiet i na Igrzyskach Olimpijskich. Najbardziej utytułowanymi zawodniczkami „Sokoła” były Stanisława Walasiewicz (16-krotna mistrzyni Polski) i Jadwiga Wajs (15-krotna mistrzyni Polski). Na Igrzyskach Olimpijskich w 1932 roku w Los Angeles S. Walasiewicz zdobyła złoty medal w biegu na 100 m, a J. Wajs brązowy medal w rzucie dyskiem. Władze Związku Sokołego przykładały dużą wagę do kształcenia kadr instruktorskich i organizowały na różnym szczeblu (związku, dzielnicy, okręgu) kursy lekkoatletyczne, gimnastyczne, narciarskie, sanitarne, pożarnicze itp.

Tradycyjnie ważne miejsce w działalności „Sokoła” zajmowała praca kulturalno-oświatowa i wychowanie patriotyczne. Dlatego też w gniazdach sokolich tworzono biblioteki, czytelnie, chóry, amatorskie zespoły teatralne, urządzano obchody rocznic narodowych, odczyty o tematyce historycznej i patriotycznej, wieczory „kościuszkowskie”, festyny i imprezy towarzyskie (reduty, „herbatki”, zabawy taneczne, bale sylwestrowe i inne). Niektóre imprezy sportowe miały część artystyczną lub towarzyską. Tego typu przedsięwzięcia sprzyjały integracji członków i niekiedy przysparzały dochodów. TG „Sokół” prowadziło także działalność na niwie przysposobienia wojskowego, jednak jego praca w tym zakresie była systematycznie ograniczana.

Nie sposób wymienić tu wszystkich ważnych i niekiedy bardzo szczegółowych ustaleń zawartych w pracy habilitacyjnej dr Agnieszki Mirkiewicz. Wykonała Ona bardzo żmudną pracę, a zakres podjętych badań i ich wyniki zasługują na uznanie. Autorka wykazuje się też bardzo dobrym opanowaniem warsztatu naukowego historyka. Konstrukcja przypisów, zestawienie bibliografii, sposób cytowania nie budzą zastrzeżeń. Jasny i komunikatywny jest język pracy. Sporadycznie występują tylko pewne niedoskonałości stylistyczne (np. niefortunne sformułowanie „pomorski region dzielnicowy”, s. 228). W efekcie otrzymaliśmy bardzo obszerne, wyczerpujące opracowanie poświęcone dziejom organizacji sokolej w okresie II Rzeczypospolitej. Jestem przekonany, że rozprawa habilitacyjna dr A. Mirkiewicz zajmie ważne miejsce w polskiej historiografii dotyczącej dziejów kultury fizycznej i życia społeczno-politycznego na ziemiach polskich w XX wieku.

4. Konkluzja końcowa

Dr Agnieszka Mirkiewicz jest znaną badaczką dziejów „Sokoła” na ziemiach polskich i w Europie Środkowo-Wschodniej. Systematycznie rozbudowuje swój warsztat naukowy badacza kultury fizycznej okresu XIX-XX wieku. Biorąc pod uwagę wszystkie aspekty działalności naukowo-dydaktycznej Habilitantki, jej dokonania naukowe, osiągnięcia dydaktyczne, aktywność organizacyjną i w zakresie upowszechniania nauki, oraz bardzo wysoko oceniając przedłożoną rozprawę habilitacyjną, jednoznacznie stwierdzam, że spełnia ona wymogi Ustawy o stopniach i tytule naukowym z dnia 14 marca 2003 r. i wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego. Zarazem opowiadam się za nadaniem przez Radę Wydziału Socjologiczno-Historycznego Uniwersytetu Rzeszowskiego dr Agnieszce Mirkiewicz stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie historii.

Jan Snopko

Białystok, 22 maja 2018 r.